

ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทย

คำว่า “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” ในประเทศไทยนั้น จากการศึกษาในอดีตที่ผ่านมา ยังไม่พบว่าได้เคยมีการให้คำนิยามหรือความหมายอย่างชัดเจนไว้แต่อย่างใด การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อกำหนดคำนิยามหรือให้ความหมายขึ้น โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ และสังคมวิทยา ที่มีผู้ศึกษามาก่อนหน้านี้เป็นแนวทาง เพื่อนำมาประกอบกันเป็นกรอบความคิดพื้นฐานในการกำหนดความหมายขึ้น โดยจะศึกษาจากปัจจัยในด้านต่างๆ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม การเกิดขึ้นของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ภูมิลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ไปจนถึงฐานะทางกฎหมายของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทย และจะได้วิเคราะห์เพื่อสรุปเป็นคำนิยามหรือความหมายของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในตอนท้ายของบทที่ 1 นี้ ต่อไป โดยก่อนจะเริ่มศึกษาไปตามปัจจัยดังกล่าวข้างต้น จะได้กล่าวถึงชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในลักษณะทั่วไป เท่าที่มีการศึกษาวิจัยกันมาในอดีต

ลักษณะทั่วไปของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทย เป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนตามภูมิภาคต่างๆ ที่กระจายกันอยู่ทั่วประเทศไทย ได้ผ่านกาลเวลาที่มีความต่อเนื่องยาวนานมาจนสามารถมี ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ทัศนคติ การดำรงชีวิต และเศรษฐกิจ เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยทุกภูมิภาคล้วนแล้วแต่เป็นชุมชนที่อาศัยการเกษตรที่เรียกว่าระบบชุมชนเกษตรกรรม (Agrarian System) เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้ชุมชนดำรงฐานะอยู่ได้ตลอดมา จนกล่าวได้ว่าเกษตรกรรมเป็นเศรษฐกิจชุมชน เป็นชีวิตการทำมาหากินของคนไทยจำนวนมากที่สุด คิดในแง่จำนวนของจำนวนประชากรแล้ว ถือเป็นภาคที่มีขนาดใหญ่กว่าระบบเศรษฐกิจทุน และยังคงดำรงอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบท¹ ลักษณะที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัว ชุมชนถือว่าเป็นหน่วยในการผลิต ที่เป้าหมายของการผลิตคือการ

¹ ทิพวัลย์ สีจันทร์, พลวัตการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2546) น. 10.

ดำรงอยู่ การรักษาตัวให้อยู่รอดอยู่ของครอบครัวและชุมชน² ชุมชนหมู่บ้านชนบทของไทยไม่ได้ก่อตัวขึ้น โดยความบังเอิญหรือมีใครชี้นำ ชุมชนหมู่บ้านชนบทไม่มีระบบทาส มีความต้องการให้ห่างไกลจาก วัฒนธรรมของระบบเมือง เพราะมีความต้องการความอิสระเป็นของตนเอง เพื่อแสวงหาความสงบสุข ร่วมกันแบบชุมชนหมู่บ้านชนบทให้มากที่สุด³

วัตถุประสงค์ของการเกิดขึ้นของชุมชนหมู่บ้านชนบทเป็นไปเพื่อเศรษฐกิจ สวัสดิการและ วัฒนธรรมชุมชนร่วมกัน ปัจจุบันชุมชนหมู่บ้านชนบทจะมีจำนวนครอบครัวและจำนวนประชากรที่เป็น สมาชิกมากขึ้นกว่าเดิม แต่วัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้านชนบทยังคงแสดงออกถึงการปฏิเสธ วัฒนธรรมชุมชนเมือง เช่น การปฏิเสธถนนหลวง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนเมืองที่รูก้าวหรือรุกราน แบบใหม่เข้ามาหาชุมชนชนบทตั้งแต่ว่า 50 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2495) โดยชุมชนหมู่บ้านชนบทยังคง ดำเนินชีวิตที่พึ่งพาอาศัยอยู่กับป่าไม้หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เพราะชุมชนหมู่บ้านชนบทถือว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีคุณประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของชุมชน และเป็นสิ่งแวดล้อมที่ ชุมชนสามารถจัดการกันเองได้⁴

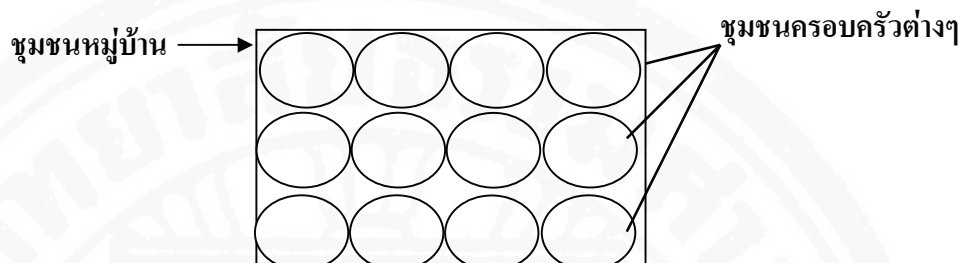
ในด้านลัทธิความเชื่อและศาสนานั้น ในอดีตที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของครอบครัวใน ชุมชนหมู่บ้านชนบทนั้น จะดำรงอยู่อย่างประสานสอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ แทรกเข้ามาในวิถีชีวิตของชุมชนครอบครัว ผู้นำของชุมชนตามธรรมชาติจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อ ความคิดความเชื่อของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดตั้งถิ่นฐาน ข้อห้าม การประพฤติปฏิบัติ โดย ผู้นำตามธรรมชาตินี้จะเป็นผู้ที่มีความเชื่อในทางพุทธศาสนาไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ

² เพ็งอ้ง, น. 11.

³ ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์, เศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชนการบริหารที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2546) น. 56.

⁴ เพ็งอ้ง, น. 56.

แผนภาพที่ 1 : โครงสร้างของชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนครอบครัว⁵

ชุมชน⁶ เป็นการรวมของกลุ่มคน สถานที่ ที่ประกอบด้วยชุมชนครอบครัว (ดังแสดงในแผนภาพที่ 1) ส่วนท้องถิ่น⁷ จะเป็นเรื่องของท้องที่หรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจง (ดังแสดงในแผนภาพที่ 2) ส่วนคำว่าดั้งเดิม⁸ นั้น เป็นลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงมิติทางด้านเวลาที่มีความต่อเนื่องมายาวนาน แต่ไม่อาจกำหนดเป็นจำนวนปีได้ว่า เท่าใดจึงจะถือว่ามีความเป็นดั่งเดิมได้

จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เน้นการทำงาน โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า สังคมไทยเป็นสังคมชาวนา (Peasant Society) มากกว่าพันธุ์ เป็นสังคมที่มีวิวัฒนาการมาจากการค้าระยะไกลที่ทำให้คนหลายชาติพันธุ์จากภายนอกเข้ามาแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติและตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมืองขึ้นตามท้องถิ่นต่างๆ โดยอาศัยวัฒนธรรมอินเดียมาเป็นเครื่องมือในการสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรมการเมือง ทำให้เกิดรัฐและบ้านเมืองในภูมิภาคต่างๆ ขึ้นหลายยุคหลายสมัย ในขั้นแรกของการตั้งหลักแหล่งอาจะมีเพียงหนึ่งหรือสองชุมชน แต่ในชั่วลูกหลานเหลนก็เกิดเป็นหลายชุมชนในท้องถิ่นเดียวกันขึ้น ซึ่งชุมชนเหล่านี้ต่างก็รวมกันเป็นเจ้าของ

⁵ เพิ่งอ้าง, น. 55.

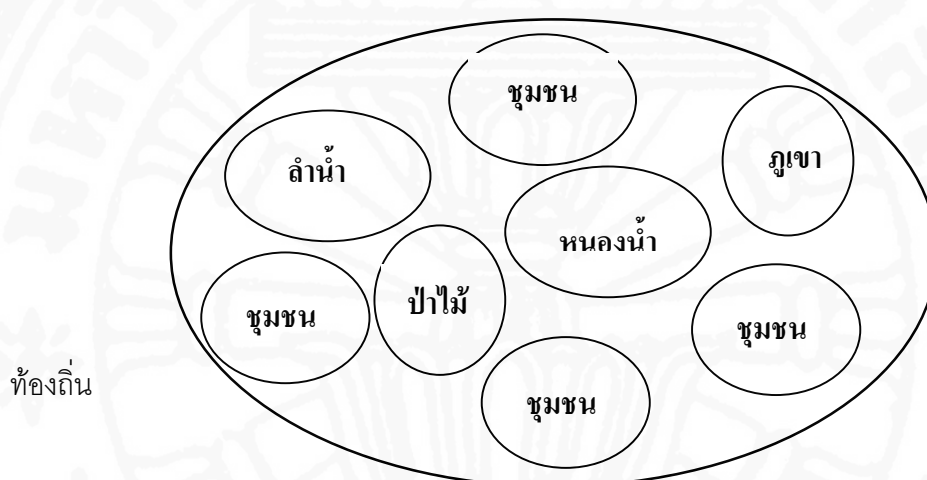
⁶ “ชุมชน” คือ หมู่ชน, กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, น. 272.

⁷ “ท้องถิ่น” คือ ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เวลาท้องถิ่น ประเพณีท้องถิ่น, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, น. 384.

⁸ “ดั้งเดิม” เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง เก่าก่อน, เก่าแก่, เดิมที, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, น. 298.

พื้นที่สาธารณะภายในท้องถิ่นเดียวกันขึ้น เช่น หนอง คลอง บึง แม่น้ำ ลำคลอง ป่าเขา ทุ่งราบ เป็นต้น เกิดระบบแลกเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งพิงกันทางด้านเศรษฐกิจ และมีระบบความเชื่อในทางศาสนาและพิธีกรรมร่วมกัน⁹

แผนภาพที่ 2 : แสดงถึงองค์ประกอบของท้องถิ่น

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นักวิชาการทางด้านโบราณคดีได้ค้นพบในราวปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นหลักฐานที่มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้ทำขึ้นที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี อันนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าบ้านเชียงเป็นแหล่งโบราณคดีที่แสดงถึงการอยู่อาศัยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมรวม และเป็นชุมชนที่มีเทคโนโลยีสูงขึ้นด้านโลหะกรรม การผลิตเครื่องปั้นดินเผา ตลอดจนหลักฐานที่บ่งบอกถึงการเป็นเกษตรกรที่ก้าวหน้า¹⁰ และมีหลักฐานอื่นๆ อีกมากมายในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย จึงนำไปสู่ทฤษฎีที่ว่า คนไทยมิได้อพยพมาจากเทือกเขาอัลไตในแคว้นเสฉวนของจีน แต่คนไทยได้มีการ

⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2544) น. 213-214.

¹⁰ พิสิฐ เจริญวงศ์, มรดกบ้านเชียง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530) น. 3.

ตั้งรกรากถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม ณ ที่แห่งนี้มานานแล้ว และได้มีการกระจายตัวขยายชุมชนออกไปทั่วประเทศไทย เอเชีย และรวมถึงจีนด้วย¹¹ มีทฤษฎีเกี่ยวกับเชื้อชาติของคนไทยว่าเกิดจากการผสมผสานของคนหลายเผ่าพันธุ์ ได้แก่ จีน เขมร มอญ พม่า มาเลย์ กับคนท้องถิ่นจนกระทั่งกลายสภาพมาเป็นคนไทยในปัจจุบัน¹² การผสมผสานทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม และภาษา ได้แพร่กระจายขยายตัวไปทั่วดินแดนที่เรียกว่าล้านนา สุวรรณภูมิ นครศรีธรรมราช และสุโขทัย ก่อกำเนิดเป็นอาณาจักรต่างๆ ที่มีความเด่นชัดในทางวัฒนธรรมได้แก่ อาณาจักรทวารวดี อันมิลปบุรีเป็นศูนย์กลาง ศรีวิชัย อันมืไชยาเป็นศูนย์กลาง อาณาจักรขอม อันมืสุโขทัยเป็นศูนย์กลาง อาณาจักรอู่ทอง อาณาจักรนครชัยศรี อาณาจักรอโยธยา แต่ละอาณาจักรต่างเป็นอิสระต่อกัน ความเป็นมาของอาณาจักรต่างๆ ที่ปรากฏตัวในประวัติศาสตร์ชาติไทยตามลำดับของเวลา ก็คือ

1. อาณาจักรสุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. 1800 – พ.ศ. 1893
2. อาณาจักรอโยธยา ระหว่าง พ.ศ. 1893 – พ.ศ. 2310
3. อาณาจักรธนบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2310 – พ.ศ. 2325
4. อาณาจักรกรุงเทพ ระหว่าง พ.ศ. 2325 จนถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงมาตามกาลเวลาของอาณาจักรทั้ง 4 ดังกล่าว เป็นประวัติศาสตร์ในรูปแบบของการเมืองการปกครองของไทย แต่ในภาคของประชาชนที่มีการเปลี่ยนแปลงร่วมมากับประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครองของไทย มักไม่ค่อยได้มีการศึกษาวิจัยว่ามิได้มีความเปลี่ยนแปลงสืบต่อทางเชื้อชาติพันธุ์ และขนบธรรมเนียมประเพณีกันมาอย่างไร จึงได้มาเป็นคนไทยในทุกวันนี้ ดังนั้น ในการศึกษาถึงวัฒนธรรมไทยและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาถึงชุมชนและประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่สืบสานความเชื่อ ความคิด ภาษา วัฒนธรรม การสืบต่อเผ่าพันธุ์ มาจนถึงปัจจุบัน การที่สังคมไทยมีวัฒนธรรมสืบทอดกันมาช้านาน จนมีเอกลักษณ์ของตนเอง และรักษาเอกลักษณ์ดังกล่าวไว้ได้นั้น ก็เนื่องจากส่วนที่เป็นพื้นฐานอัน

¹¹ Office of the Prime Minister, Royal Thai Government, Thailand in the 90s, (Bangkok : National Identity Office of the Prime Minister, 1991) p.1.

¹² *Ibid*, p.11.

เป็นส่วนสำคัญมาแต่เดิมของวัฒนธรรมไทยก็คือวัฒนธรรมของชาวบ้าน¹³ โดยคุณค่าของวัฒนธรรมชาวบ้านไม่ใช่อยู่ที่เพราะเป็นการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในมิติทางกาลเวลาเท่านั้น แต่อยู่ที่มิติของคุณค่าทางด้านจิตใจ ด้านความรู้สึก ด้านที่เป็นพลังทางศีลธรรม ที่นำไปสู่เอกลักษณ์และการรวมกลุ่ม¹⁴ การศึกษาชุมชนท้องถิ่น ภูมิภาค และหมู่บ้าน อันหลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกษาจากจุดยืนที่เป็นอิสระของชุมชนท้องถิ่น ได้มีการศึกษากันอย่างจริงจังในประเทศไทยภายหลังปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา¹⁵ การศึกษาชุมชนท้องถิ่นได้รับการพัฒนาไปอย่างมากโดยผ่านวิธีการทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี มานุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ การศึกษาด้านมานุษยวิทยาพื้นบ้าน วรรณกรรมปากเปล่า และประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า¹⁶ นักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานในองค์กรพัฒนาเอกชนหลายคนซึ่งทำการศึกษาชุมชนท้องถิ่นเสนอว่า “วัฒนธรรมชุมชน” สามารถที่จะใช้เป็นศูนย์นำทางจิตใจของการพัฒนาสังคมไทยได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านของสามัญชนไทยนั้นมีลักษณะอันดีงามหลายประการ เช่น การมีจิตใจที่ดีงาม การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การกระทำความดีกระทำความชั่วอย่างมีมรรยาธ การไม่นิยมความรุนแรง มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีการแบ่งสรรปันส่วนกันอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม สิ่งเหล่านี้ได้รับการรักษาไว้เป็นอย่างดีภายในชุมชนหมู่บ้านในยุคศักดินาหรือยุคก่อนทุนนิยมมาโดยตลอด¹⁷

หากพิจารณาถึงความหมายของถ้อยคำแล้ว คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีนัยแสดงให้เห็นถึงสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ¹⁸

¹³ จัตรทิพย์ นาดสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540) บทนำ.

¹⁴ เพิ่งอ้าง, น.7.

¹⁵ เพิ่งอ้าง, น.25.

¹⁶ เพิ่งอ้าง, น.27.

¹⁷ เพิ่งอ้าง, น.28.

¹⁸ พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 ให้นิยามคำว่า “ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

1. กลุ่มคน
2. อยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “ท้องถิ่น” เดียวกัน
3. มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน
4. มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง
5. มีอาชีพเดียวกัน
6. มีการประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
7. มีวัฒนธรรมเดียวกัน
8. มีภาษาอย่างเดียวกัน
9. มีความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งได้ถูกยกเลิกไปเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 ได้เคยใช้คำว่า “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “Tradition Community”¹⁹ ดังนั้น หากพิจารณาโดยนัยจากคำว่า “Tradition” แล้วจะเห็นว่าเป็นคำที่แสดงให้เห็นถึงนัยทางด้าน ธรรมเนียม ประเพณี จารีตประเพณี จารีตนิยม²⁰ สำหรับจารีตประเพณีนั้นก็คือ สิ่งที่มีสัมพันธ์กับการอยู่รอดร่วมกันของกลุ่มชนหรือสังคมโดยเฉพาะ มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะ จารีต ดังกล่าวนี้อาจห้ามต่างๆ (taboo) ที่คนในสังคมจะละเมิดไม่ได้ ถ้าหากละเมิดแล้วสิ่งนอกเหนือธรรมชาติจะเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการบันดาลให้เกิดความพิบัติเสียหายแก่สังคมนั้นๆ ได้²¹ เช่น ถ้าผู้ใดล่วงละเมิดเข้าก็อาจจะเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยจนถึงตายได้ จารีตในลักษณะเช่นนี้ เป็นระบบความเชื่อตามท้องถิ่นของผู้ที่อยู่ในสังคมเกษตรกรรม²² ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าชนชาติไทยได้เคยถึงวัฒนธรรม

¹⁹ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 (ฉบับภาษาไทย-อังกฤษ), (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด, 2542) น.111.

²⁰ วิทย์ เทียงบุรณธรรม, A New English-Thai Dictionary, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, 2541) น.1172.

²¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545) น.11.

²² เพ็งอ้วน, น.69.

(Civilization) มาแล้วในหลายด้านตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ เนื่องจากทรงเห็นว่าลักษณะสมาคมของไทยแต่โบราณก็คือ คนในตำบลนั้นมีที่อยู่และที่ทำมาหากินพอกันไม่มีใครอดอยาก ใครทำงานได้ต้องทำงาน ทุกคนทั้งชายหญิง ไม่มีคนอยู่เปล่าๆ หรือเที่ยวขอทาน ทั้งตำบลไม่มีเศรษฐี และไม่มีคนจนเข็ญใจ จึงไม่ค่อยมีใครคิดไปเป็นโจรผู้ร้าย เพราะอยู่เย็นเป็นสุขสบายด้วยกันหมด จึงทรงเห็นว่าสังคมไทยแต่โบราณเข้าถึงวัฒนธรรมอย่างสูงตามสมควรแก่ท้องถิ่นมาแล้วตั้งแต่อดีต²³

ในส่วนที่เกี่ยวกับที่ตั้งของชุมชนโบราณนั้น จะเห็นว่าชุมชนโบราณของไทยมักจะตั้งอยู่โดยรอบของเมืองสำคัญๆ ในอดีต ซึ่งเห็นได้จากการศึกษาของ รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ได้เคยศึกษาและสำรวจเมืองโบราณหลายเมืองในประเทศไทย เช่น เมืองโบราณที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พบว่าโดยรอบตัวเมืองนครชัยศรีมีชุมชนและวัดโบราณตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงสมัยอยุธยากระจายตัวอยู่ตามแม่น้ำลำคลองต่างๆ ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีการติดต่อคมนาคมกับเมืองนครชัยศรีโดยทางน้ำทั้งสิ้น²⁴

จากลักษณะทั่วไปของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทยดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หากจะมีการศึกษาเพื่อค้นหาความหมายและความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทย เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้นนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาอดีตของเมืองโบราณในประเทศไทย ที่ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองและปัจจุบันกลายเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณ การสำรวจค้นคว้าเมืองโบราณในอดีตนั้น อาจารย์มานิต วัลลิโภดม และ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ได้อาศัยตำนานเป็นการวางกรอบกำหนด แล้วนำเอาตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ในตำนานมาเทียบกับแผนที่ทั้งเก่าและใหม่ นักโบราณคดีทั้งสองท่านเห็นว่าการไม่ยอมรับตำนานก็คือ การไม่ยอมรับความหลากหลายทางด้านหลักฐานทางโบราณคดีอันเป็นหลักฐานทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นนั่นเอง²⁵ ซึ่งจากการศึกษาของนักโบราณคดีทั้งสองท่านพบว่าเมืองโบราณในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศไทย ได้แก่

²³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1, นิทานโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บูรณาการพิมพ์, 2517) น.308 – 310.

²⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ, พระปฐมเจดีย์ไม่ใช่เจดีย์แห่งแรกแต่เป็นมหาธาตุหลวงยุคทวารวดี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พินเสณศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2545) น.14-15.

²⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, 2538) น.7.

1. เมืองแพกศรีราชา หรือ สวรรค์บุรี จังหวัดชัยนาท
2. เมืองละโว้ จังหวัดลพบุรี
3. ท่าชนะ จังหวัดสงขลา
4. โยนก จังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย
5. หนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
6. เขียงมโน แห้งแคว้นหรือภูชัย จังหวัดลำพูน
7. นครศรีธรรมราช (ตามพรลิงค์)
8. ชุมชนโบราณในสี่จังหวัดภาคใต้ (จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส จังหวัดยะลา และจังหวัดสตูล)
9. ชุมชนโบราณที่ลุ่มน้ำพานทอง (ลุ่มน้ำบางปะกง)
10. เวียงพระธาตุลำปางหลวง
11. อุทัยธานี
12. กำแพงเพชร
13. นครชัยศรี (จังหวัดนครปฐม)
14. แคว้นสุพรรณภูมิ
15. สทิงพระ และ สังขาสภา
16. ศรีมหาโพธิ์
17. ศรีสะเกษ
18. อุบลราชธานี
19. ราชบุรี
20. จันทบุรี ปราจีนบุรี
21. เพชรบุรี
22. สงขลา
23. อาณาจักรศรีวิชัย

เป็นต้น

จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นได้ชี้ให้เห็นว่าในประเทศไทยมีสังคมชนบท ชุมชน และหมู่บ้านจำนวนมากที่ประกอบไปด้วยผู้คนที่อยู่ร่วมกัน ที่มาจากต่างบ้านหลายเมือง

ต่างเผ่าพันธุ์และหลายวัฒนธรรม เช่น ชาวลื้อที่จังหวัดน่าน ชาวมอญและชาวลาวพวนที่จังหวัดลพบุรี ชาวมอญที่จังหวัดปทุมธานี ชาวลาวโซ่งที่จังหวัดเพชรบุรี ชาวเขมรที่จังหวัดสุพรรณบุรี ชาวไทบุรีที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่ามีแนวความคิดใหม่ในทางประวัติศาสตร์ชาติไทยที่เกี่ยวกับชนชาติชาติไทยที่ยอมรับว่า ชุมชนเป็นรากเหง้า เป็นรากฐาน เป็นประธานของการเคลื่อนไหว ในประวัติศาสตร์แทนที่ประวัติศาสตร์ที่มีรัฐเป็นศูนย์กลาง²⁶ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานประเภทต่างๆ ที่ได้มีการบันทึกไว้ในท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำคง²⁷ และแม่น้ำโขงตอนกลาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางสังคมของผู้ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้ว่า เป็นชุมชนที่ประกอบไปด้วยประชากรที่อยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของความหลากหลายทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และได้ก่อรูปพัฒนาการของชุมชนด้วยปัจจัยภายใน เช่น พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญ²⁸

และนอกจากนั้นยังมีหลักฐานที่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาสู่ประเทศไทย ได้จัดทำบันทึกการเดินทางและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่พักอาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้เรียกชื่อคนไทยในสมัยนั้นว่า “ชาวสยาม” ซึ่งนักประวัติศาสตร์ทางด้านชาติพันธุ์เห็นว่าบุคคลที่เรียกว่าชาวสยามนั้น ความจริงแล้วมิใช่ผู้ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยทั้งหมดแต่เป็นชนชาติอื่นๆ ที่ได้อพยพหรือถูกบังคับให้มาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยทั้งสิ้น²⁹ ส่วนทรัพย์สินในประเทศไทยนั้น มีความเชื่อมาแต่ครั้งโบราณแล้วว่ารัฐเป็นเจ้าของทรัพย์สินทั้งหมดเพียงผู้เดียว³⁰ กล่าวโดยเฉพาะในส่วนของทรัพยากรธรรมชาตินั้นก็มียู้อย่างอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำซึ่งจำเป็นต่อการทำนาและทำสวนผลไม้ ทรัพยากรธรณีอันได้แก่แร่ธาตุต่างๆ และดิน อีกทั้งทรัพยากรป่าไม้³¹ ในส่วนของคติความเชื่อนั้น คนไทยแต่โบราณมีความเชื่อประการหนึ่งว่า สถานที่ต่างๆ มีส่วนประกอบของจิตวิญญาณ หมายถึง ประมวล

²⁶ แสวง มาละแซม, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คนยองย้ายแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544) คำนิยมของจักรทิพย์ นาถสุภา.

²⁷ คือ แม่น้ำสาละวินในประเทศเมียนมา (หม่า)

²⁸ แสวง มาละแซม, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26, น.1.

²⁹ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพ็ชร, เศรษฐกิจสยาม บทวิเคราะห์ในพระองค์เจ้าดิlighนพรัฐ กรมหมื่นสรวริดิยนาบดี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พินณศ พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2544) น.49.

³⁰ เพ่งอ้าง, น.70.

³¹ เพ่งอ้าง, น.48.

ประสบการณ์ที่ผู้คน ณ ที่แห่งนั้นถือว่ามีความหมาย ต่อกันมาหลายรุ่นหลายร้อยปี ซึ่งได้สะท้อนออกมาเป็นเรื่องบอกเล่าของชีวิตที่ผูกพันกับที่แห่งนั้น เล่าขานสืบต่อๆ มา จนเรื่องราวเหล่านั้นมีส่วนสร้างสัญลักษณ์ของผู้คนและสถานที่แห่งนั้นขึ้นมา³² มีสถานที่ประเภทหนึ่งที่คนทุกชาติทุกเผ่าพันธุ์ ภาษา ศาสนา ให้ความสำคัญอย่างมากคล้ายๆ กัน ได้แก่ บ้าน หรือ บ้านเกิดเมืองนอน³³

อาจกล่าวสรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดใหม่ ที่เข้ามาสู่การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทย ในทิศทางที่นอกเหนือไปจากแนวความคิดทางประวัติศาสตร์กระแสหลักที่มีมาแต่เดิม ที่มักจะมุ่งเน้นเรื่องของชุมชนท้องถิ่นภายใต้กรอบของตรรกะทางภูมิศาสตร์ และภายใต้กรอบความคิดแบบแบ่งยุคสมัยตามประวัติศาสตร์ว่าด้วยศูนย์กลางของอำนาจ เพื่ออธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนท้องถิ่นกับศูนย์กลางอำนาจของไทย ในฐานะที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของรัฐเท่านั้น ซึ่งมีผลทำให้เกิดการละเลยมุมมองและวิธีประวัติศาสตร์อันเป็นพลวัตรของชุมชนท้องถิ่นเอง³⁴ ดังเช่นการมองว่าศูนย์กลางอำนาจสมัยทวารวดีอยู่ที่นครปฐม ศูนย์กลางอำนาจสมัยลพบุรีอยู่ที่เมืองพระนคร ศูนย์กลางอำนาจสมัยสุโขทัยอยู่ที่สุโขทัย ต่อมาเปลี่ยนมาอยู่ที่อยุธยา และกรุงเทพมหานครตามลำดับ การมองทุกอย่างโดยผ่านศูนย์กลางอำนาจเช่นนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการมองพัฒนาการของสังคมและบ้านเมืองในระดับท้องถิ่น³⁵ ทั้งๆ ที่พลวัตรของการเปลี่ยนแปลงได้เริ่มต้นมาจากท้องถิ่นก่อน ดังจะเห็นได้จากการที่ในอดีตประเทศไทยมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล ได้กลายเป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนขยับขยายไปสร้างบ้านแปลงเมืองกันอย่างเสรี ทำให้ท้องถิ่นและภูมิภาคต่างๆ มีรูปแบบทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย แต่ก็อยู่รวมกันได้โดยไม่รู้สึกแปลกแยกแต่อย่างใด³⁶ สภาพชีวิตความ

³² สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณารักษ์), รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย”, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนตส์ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2547) น.7.

³³ เพิ่งอ้าง, น.7-8.

³⁴ เพิ่งอ้าง, น.25.

³⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, รอยต่อทางโบราณคดีจากความทรงจำ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, (ม.ป.ป.)) น.114.

³⁶ เกียรติประวัติ ธนรัฐลือสกุล, ประวัติศาสตร์ไทย 76 จังหวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วันเวิลด์, 2545) น.4.

เป็นอยู่ประจำวันเหล่านี้เองที่เป็นแหล่งข้อมูลที่น่าไปสูขบธรรมเนียมประเพณีประจำถิ่น เป็นคติความเชื่อของชาวบ้านในพื้นที่นั้นๆ³⁷ ดังที่จิตรภูมิศักดิ์ได้ให้ความเห็นที่สำคัญว่า การจะเข้าใจความหมายของประเทศไทยและวรรณคดีไทย จะต้องขุดค้นและศึกษาวรรณคดีของชาวบ้าน วรรณคดีท้องถิ่น และวรรณคดีของชนชาติส่วนน้อยด้วย³⁸

1.1. ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี วัฒนธรรม วรรณกรรมต่างๆ จะพบลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งอาจแยกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1.1.1. ลักษณะทางเผ่าพันธุ์³⁹

ประเทศไทยนับว่ามีความหลากหลายทางเผ่าพันธุ์มากประเทศหนึ่งในทวีปเอเชีย เพราะหากจะถามว่าคนไทยที่แท้จริงมีลักษณะเป็นเช่นใดก็คงจะให้คำตอบได้ค่อนข้างยาก แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ได้ข้อสรุปว่า คนไทยอยู่ในประเทศไทยนี้มาแต่เดิม และอยู่บนพื้นแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว มีการพัฒนาจากเผ่าพันธุ์ต่างๆ ขึ้นมาเป็นชุมชนเล็กๆ จนกระทั่งเป็นบ้านเป็นเมือง เป็นแคว้นเป็นแคว้นแดนต่างๆ อย่างอิสระกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป⁴⁰ มีลักษณะเป็น “ลูกผสม” ที่คนละคนปนเปกัน สภาพเช่นนี้เรียกว่า “สังคมหลากหลาย” (Plural Societies)⁴¹ มีชื่อ

³⁷ เจริญ ตันมหาพราน, ประเพณีท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : เอ.ที.พรินต์, 2538) น.3.

³⁸ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำเจ้าพระยา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2547) น.179-181.

³⁹ “เผ่าพันธุ์” หมายถึง เชื้อสาย, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, น.565.

⁴⁰ สุจิตต์ วงษ์เทศ, แคว้นสุโขทัย : รัฐในอุดมคติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2539) น.3.

⁴¹ เริงอ้าง, น.12.

เรียกแตกต่างกันออกไป ได้แก่ ไทย ลาว จำว และผู้ไท ลื้อ อาหม มาวไหลง⁴² นอกจากนั้นยังมีเขมร มอญ พม่า แวก จีน อินเดีย ผสมผสานอยู่ในสยามประเทศ ชุมชนในประเทศไทยโดยมากมักจะตั้งถิ่นฐานใกล้ๆ ลำน้ำ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ลำน้ำอยู่แถวไหน แวกๆ นั้นก็มักมีมนุษย์สร้างชุมชนและบ้านเมืองขึ้น ชุมชนและบ้านเมืองน้อยใหญ่เกือบทั้งหมดในภูมิภาคนี้จะมีขึ้นตามลำน้ำหรือใกล้ๆ ลำน้ำ ไม่ว่าลำน้ำนั้นๆ จะมีขนาดใดๆ ก็ตาม ดังกรณีของแคว้นสุโขทัยจะมีขอบเขตสำคัญที่ลำน้ำ 3 สาย คือ ลำน้ำปิงทางตะวันตก ลำน้ำยมตรงกลาง และลำน้ำ่านทางตะวันออก⁴³ สมัยที่ธนบุรีเป็นราชธานี ความหนาแน่นของชุมชนและการขยายตัวของชุมชนอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา การสร้างพระนครใหม่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นแทนที่เมืองธนบุรีเดิม ตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นต้นมา ทำให้ตำบลบางกอกกลายเป็นที่ตั้งของราชธานีไทยสองสมัย คือ กรุงเทพมหานคร ทางฝั่งตะวันตก และกรุงเทพฯ ทางฝั่งตะวันออก

ในจังหวัดลำพูน กลุ่มชาวยองซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ ได้ผสมกลมกลืนกับคนกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมของเมืองลำพูน ได้แก่ พวกจีน ลื้อ ลัวะ ไทใหญ่ จีนฮ่อ พม่า และกะเหรี่ยง⁴⁴ คำเรียก “สยาม” ในความหมายที่สัมพันธ์กับชนชาตินี้เอง ซึ่งให้เห็นว่าคำเรียกของกลุ่มเผ่าพันธุ์หนึ่ง ผันแปรไปจากเดิมได้ตามการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มอื่น การศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมืองในสยามโบราณ ดำเนินควบคู่ไปกับการศึกษาเรื่องของชาติพันธุ์หรือเผ่าพันธุ์ใด ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมสังคมกับกลุ่มคนเผ่าพันธุ์อื่น มีวิวัฒนาการเกิดเป็นอยู่ของคนไต-ลาว ที่โยกย้ายกันตั้งถิ่นฐาน ขณะที่พวกลาวละทิ้งคำเรียก “ไต” แต่พวกไตที่อยู่ในลุ่มน้ำยม (สุโขทัย) และลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นต้น กลับยืนยันความเป็นคนไตของตนเอง การใช้คำเรียกชื่อคนกลุ่มเดียวกันให้ต่างกันไปตามเงื่อนไขทางสังคมประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แสดงว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในทำเลหนึ่ง ย่อมผ่านการปะทะสังสรรค์ทางสังคมวัฒนธรรมมาเป็นเวลายาวนานจนสามารถสร้างบ้านเมือง สร้างวัฒนธรรมผสมผสานความหลากหลายของกลุ่มคน ความต่างทาง

⁴² เพิ่งอ้าง, น.16.

⁴³ เพิ่งอ้าง, น.77.

⁴⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ, แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิชณศพรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2544) น.12.

ความคิดความเชื่อให้กลายเป็นความกลมกลืนที่ผสานความต่างทางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นและชุมชน⁴⁵

1.1.2. ลักษณะทางภาษา⁴⁶

เนื่องจากแต่โบราณมานั้นคนสยามถือเป็นตัวแทนของคนไต และผู้ใช้ภาษาไทย ที่ทั้งปะทะและสังสรรค์กับคนกลุ่มอื่นอยู่ตลอดเวลา ในภาษาสยามจึงมีคำภาษาอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาในตระกูล มอญ-เขมร (มอญ-ขอม) อันเป็นภาษาพื้นเมืองปะปนอยู่มากมาย ร่องรอยของการที่พวกสยามใช้ภาษาปะปนกับคนไตและผู้ใช้ภาษาไทยกลุ่มอื่น และผู้ใช้ภาษาอื่น จะพิจารณาได้จากสำเนียงภาษาที่ต่างไปจากสำเนียงดั้งเดิมที่นักภาษาศาสตร์ เรียกว่า ภาษาไทถิ่น (Tai Dialect) เช่นภาษาไทถิ่นโคราช เป็นการผสมผสานระหว่างภาษาไทยในภาคกลางของประเทศไทยกับภาษาไทถิ่นอีสาน ภาษาไทถิ่นได้ประสมประสานกับภาษาไทถิ่นกลางเกิดเป็นภาษาไทถิ่นสุพรรณ เป็นต้น ปัจจุบันนี้นักภาษาศาสตร์ถือว่าภาษาไทสยามเป็นภาษาไทกลาง เพราะเป็นภาษาที่คนไทยส่วนใหญ่ในประเทศนี้ใช้พูด และใช้เป็นภาษาทางราชการ ดร.เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท อ้างการสำรวจของหมอดื้อดจ พ.ศ. 2466 ว่า มีภาษาไทถิ่นต่างๆ ดังนี้คือ⁴⁷

1. ภาษาล้านนา
2. ภาษาอีสาน
3. ภาษาไทถิ่นใต้
4. ภาษาไทลื้อ
5. ภาษาไทใหญ่
6. ภาษาไทลาว

⁴⁵ ธิตา สาระยา, อารยธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2539) น. 301-305.

⁴⁶ “ภาษา” หมายถึง เสียงหรือกิริยาอาการที่ทำความเข้าใจกันได้, คำพูด, ถ้อยคำที่ใช้พูดกัน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, น.620-621.

⁴⁷ ธิตา สาระยา, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 45, น.400.

7. ภาษาไทยสยาม

ภาษาไทยสยามแบ่งออกเป็นภาษาถิ่นย่อย (Sub-Dialects) รวม 5 ภาษาถิ่น คือ⁴⁸

1. ภาษาไทถิ่นกรุงเทพฯ มีพูดส่วนใหญ่ที่กรุงเทพมหานคร และบริเวณภาคกลางของประเทศไทย
2. ภาษาไทถิ่นสุพรรณ มีพูดส่วนใหญ่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดอ่างทอง
3. ภาษาไทถิ่นตะวันออก มีพูดกันที่จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดตราด และจังหวัดชลบุรี
4. ภาษาไทถิ่นโคราช มีพูดที่จังหวัดนครราชสีมา
5. ภาษาไทถิ่นสุโขทัย พูดส่วนใหญ่ที่จังหวัดสุโขทัย

1.1.3. ลักษณะทางขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียม⁴⁹ ประเพณี⁵⁰ ของคนไทยมีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและจัดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น แต่ก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นของร่วมกันทั้งประเทศ เช่น ประเพณีทำบุญสงฆ์วันพระวันสงกรานต์ การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ ประเพณีในทางพุทธศาสนา เช่น การบวชพระ การแต่งงาน งานศพ การทำบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า การทำสังฆทาน

⁴⁸ ธิตา สาระยา, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 45, น.397.

⁴⁹ “ขนบธรรมเนียม” คือ แบบอย่างที่ยึดกันมา, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, น.161.

⁵⁰ “ประเพณี” คือ สิ่งที่ยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, น.663.

มีตัวอย่างของประเพณีตามท้องถิ่นที่อยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ เช่น

ภาคเหนือ ชาวไทลื้อมีประเพณี 3 ปี 4 วง (รวง) ข้าว จัดกัน 3 ปี ต่อครั้งหนึ่ง คือ เริ่มต้นในฤดูเก็บเกี่ยวในปีแรกจนครบ 3 ปีตามปฏิทิน หรือฤดูกาลทำนาครั้งที่ 4⁵¹

ภาคกลาง ชาวสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร มีประเพณีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ประเพณีปล่อยนกปล่อยปลา ที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ⁵²

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พิธีกรรมผ่านกหัสดีลิงค์ ที่อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี⁵³

ภาคใต้ ประเพณีให้ทานไฟ ที่อำเภอกะปง จังหวัดพังงา

ขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของประเทศไทยจะตั้งอยู่บนฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา ในเรื่องการทำบุญให้ทาน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย

1.1.4. ลักษณะทางความเชื่อและศาสนพิธี

สังคมไทยมีพื้นฐานความคิดความเชื่อในเรื่องผีสงเทวดา อำนาจลี้ลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ จนกระทั่งมีการนับถือคำสอนในทางพุทธศาสนา ลักษณะทางความเชื่อและศาสนพิธีจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกรรมดี กรรมชั่ว การเชื่อในผลของกรรม มีความเชื่อว่าการทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี การทำกรรมไม่ดีย่อมได้รับผลร้าย เชื่อว่าผู้ประกอบกรรมดีเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วจะไปในทางที่ดี เช่น ได้ขึ้นสวรรค์ เป็นต้น

ดังนั้น ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาจะเป็นไปในทางที่เกี่ยวกับความดีความชั่ว การกระทำความดีต่างๆ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว การตอบแทนบุญคุณของบรรพบุรุษในรูปของประเพณีสงกรานต์ การตอบแทนคุณแม่น้ำในรูปของประเพณีลอยกระทง

⁵¹ เจริญ ตันมหาพราน, ประเพณีท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : เอ.ที.พรินต์ติ้ง, 2538) น. 19-28.

⁵² เพ็งอ้าง, น.39-60.

⁵³ เพ็งอ้าง, น.7-18.

1.2. การเกิดขึ้นของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

ในอดีตชาวไทยที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ได้จัดการปกครองสืบจาริตมาตั้งแต่โบราณนั้น ถือเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่ง และธรรมเนียมเช่นนี้ได้คิดจัดตั้งขึ้นไว้ตั้งแต่เมื่อใด ไม่อาจจะสืบพิสูจน์ให้ชัดเจนลงไปได้ แต่สามารถสืบเค้าจากการปกครองที่มีเจ้าเมือง การปกครองเช่นนี้สืบมาแต่ครั้งโบราณ เช่น มูลเหตุที่จะเกิดเป็นเมืองเดิม ราษฎรภาคอีสานตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นประเทศป่าดอนปราศจากถิ่นฐานบ้านเมืองอันมั่นคง มีหมู่บ้านอยู่ห่างกันใช้เวลาเดิน 1 ควัน 2 ควัน บางแห่ง 4 ถึง 5 ควัน จึงจะถึงกัน หัวเมืองเล็กน้อยที่เวลานั้นและมีชื่ออยู่ในเวลานี้ได้แก่ อุบล เขมราฐ อำนาจเจริญ มุกดาหาร นครพนม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ชนบท นครจำปาศักดิ์ สงข สุนทร ศรีสะเกษ เป็นต้น เดิมก็เป็นบ้านหนึ่งๆ มีผู้คนอยู่สืบหลังคาเรือน เป็นบ้านมีทำเลดี คืออยู่ใกล้แม่น้ำ และหนองบึงใหญ่ และมีท้องทุ่งที่สามารถทำนาได้มาก⁵⁴

จากการศึกษาถึงวิวัฒนาการของการเกิดขึ้นของชุมชนท้องถิ่นในภาคอีสานข้างต้น จะเห็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นแบบแผนคล้ายคลึงกันในทุกๆ ชุมชน ของภาคอีสาน ซึ่งในภูมิภาคอื่นๆ ของไทยก็มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นแบบแผนในทำนองเดียวกันนี้ ดังนั้น จึงขอจำแนกลักษณะการเกิดของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมออกเป็น 5 ลักษณะ คือ

1.2.1. ความต่อเนื่องของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและตั้งมั่นอย่างมั่นคง ผ่านกาลเวลามานานจนสร้างบ้านแปลงเมืองได้นั้น ในมิติของกาลเวลาแล้วจะต้องมีความต่อเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจจะมีการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บ้าง ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ การเมือง การสงคราม ดังเช่นที่นักโบราณคดีมีความเห็นว่าเมืองอยุธยาเดิมนั้น เคยตั้งอยู่นอกเกาะอยุธยาในบริเวณที่เรียกว่า อโยธยา หรือ เมืองตากเดิมนั้นเคยตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำป่า แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ตัวเมืองในปัจจุบัน เป็นต้น

⁵⁴ หลวงผดุงแคว้นประจันต์ (จันทร์ อุตตรนคร), “ลัทธิธรรมเนียมราษฎรภาคอีสาน” ใน ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515) น.25-26.

1.2.2. การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในท้องถิ่นที่อยู่อาศัย

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในชุมชนจะอยู่รวมเป็นบ้าน ซึ่งบ้านนั้นเป็นที่รวมกันของเรือนหลายๆ หลังคาเรือน มีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีอาชีพอย่างเดียวกัน อาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีวิต ในชุมชนของภาคกลางมักจะพบว่าชาวบ้านรวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง และมักมีชื่อเรียกขานน้ำหน้าว่า “บาง” เช่น บางพลัด บางกรวย บางนา บางปู เป็นต้น

1.2.3. วิถีชีวิตความเป็นอยู่

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะอยู่อย่างผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติและพึ่งพาฝนฟ้าตามฤดูกาลเป็นหลัก มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นของตน อยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่เหล่าในหมู่ญาติพี่น้อง เป็นเครือญาติกันทั้งบ้านหรือทั้งบาง

1.2.4. ขนบประเพณีความเชื่อ

ขนบประเพณีความเชื่อในชุมชนท้องถิ่น จะมีลักษณะเป็นการเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป แต่มีเป้าหมายที่สอดคล้องกันคือ เพื่อความสงบสุขและความดีงามของคนในชุมชน โดยมากขนบประเพณีความเชื่อมักจะเกี่ยวกับวัด และพระสงฆ์ วัดและพระสงฆ์จะเป็นที่รวมของความดีงามสูงสุดของชุมชน ชุมชนมีหน้าที่ที่จะต้องทำนุบำรุงวัดและพระศาสนาไว้เพื่อความดีงามของชุมชน ดังจะเห็นได้ว่ามีประเพณีต่างๆ กันไป เช่น

- พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อปลาบึก ของชาวอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
- ประเพณี 8 เป็ง ของชาวอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
- ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ของชาวมอญ
- ประเพณีรับบัว ของชาวอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

1.2.5. พัฒนาการทางด้านเทคโนโลยี

ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่สะท้อนภาพชีวิตในสังคมระดับท้องถิ่น จนกระทั่งระดับชาติ นอกจากจะแสดงถึงเอกลักษณ์สำคัญแล้ว ยังบ่งชี้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของคนไทยในการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ ไว้เป็นมรดกของชุมชนและของชาติอีกด้วย ของใช้พื้นบ้านมีการสืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในแต่ละสมัยตลอดมา⁵⁵ เช่น

- การใช้กะลามะพร้าวมาทำเป็นกระบวยตักน้ำ
- เกวียน ล้อ ระแทะ กระแนะ รันแทะ⁵⁶
- ข้อง ใส่ปลา
- ครกกระเดื่อง ตำข้าว
- ครกไม้ ตำข้าว
- คราด
- ครุ ทำจากไม้ไผ่เอาไว้ใช้ตักน้ำ

1.3. ภูมิลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

ปัจจุบันมีการแบ่งพื้นที่ของประเทศไทยตามลักษณะภูมิประเทศ ออกเป็น 4 ภาค ซึ่งทั้ง 4 ภาคนั้นนอกจากจะเป็นการแบ่งตามลักษณะของภูมิประเทศแล้ว ยังเป็นการแบ่งตามลักษณะของภาษา และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละภาค การแบ่งพื้นที่ของประเทศไทยออกเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ นี้ยังนับว่าเป็นการแบ่งอย่างไม่ละเอียด

⁵⁵ กระมล ทองธรรมชาติ (คำนิยม), สนม ครูทเมือง, สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เลิฟแอนด์ไลฟ์เพรส จำกัด, 2534) น.3.

⁵⁶ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ปวนอินทวงศ์) ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีกรมศิลปากรกล่าวว่า “ในประเทศสยามทุกๆ ภาคการส่งข้าวเปลือกจากท้องนาไปยังแม่น้ำลำคลอง เพื่อบรรทุกเรือนั้นใช้เกวียนบรรทุกลำเลียงกันทุกแห่ง” อ่างใน สนม ครูทเมือง, เพ็ญอ่าว, น.35.

นัก เพราะในทางความเป็นจริงจะเห็นว่าภาษาของคนภายในภาคเดียวกัน ก็อาจแตกต่างกันได้ ดังนั้น หากพิจารณาในรายละเอียดลงไปในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านแล้ว จะพบว่าสำเนียงของภาษาของคนในภาคเดียวกันจะแตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่น ในภาคกลางของประเทศไทย คนในจังหวัดสุพรรณบุรี กับคนกรุงเทพมหานคร ก็มีสำเนียงที่แตกต่างกัน

1.3.1 ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในภาคเหนือ

ภาคเหนือมีพื้นที่ประมาณ 106 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 33 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทย แบ่งตามลักษณะภูมิประเทศและวัฒนธรรมได้เป็น 2 ส่วนคือ ภาคเหนือตอนบน ซึ่งแต่เดิมเป็นอาณาจักรล้านนา มี 9 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัด

1. เชียงใหม่
2. เชียงราย
3. แม่ฮ่องสอน
4. ลำปาง
5. ลำพูน
6. แพร่
7. น่าน
8. พะเยา
9. ตาก

ภาคเหนือตอนบน มีลักษณะเป็นภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่สูง ส่วนที่เป็นภูเขาประกอบด้วยเทือกเขาที่ทอดยาวจากเหนือลงใต้ มีเทือกเขาสำคัญๆ ที่เป็นแหล่งของต้นน้ำ ลำธาร เทือกเขาเหล่านี้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ที่มีค่าทั้งไม้สักและไม้เนื้อแข็งต่างๆ ยังมีของป่า พันธุ์พืช และสัตว์ป่า ตลอดจนแร่ธาตุที่สำคัญต่างๆ ทำให้วิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเองของชาวบ้านในภาคเหนือสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ที่สำคัญเทือกเขาเหล่านี้ยังเป็นต้นน้ำของแม่น้ำสายสำคัญของภาคเหนือ มีแม่น้ำขนาดใหญ่สายหลักและมีแม่น้ำสายเล็กๆ ที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทางการเกษตร และใช้ในการคมนาคมมาแต่โบราณ ได้แก่ แม่น้ำ ปิง วัง ยม และ น่าน การตั้งถิ่นฐานของผู้คนจะตั้งแถบที่สูง ที่ดอน และริมฝั่งแม่น้ำ หรือที่ราบลุ่มแม่น้ำใหญ่น้อย โดยมีวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่าง

กันไป สภาพทางภูมิศาสตร์ที่หลากหลายดังกล่าวมีส่วนกำหนดวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน ที่ตั้งอยู่ตามพื้นที่เหล่านั้น ทำให้มีเอกลักษณ์ของตนเองในแต่ละท้องถิ่น⁵⁷

ส่วนภาคเหนือตอนล่าง⁵⁸ ประกอบด้วย 8 จังหวัด คือ

1. สุโขทัย
2. กำแพงเพชร
3. พิจิตร
4. อุตรดิตถ์
5. พิษณุโลก
6. เพชรบูรณ์
7. อุทัยธานี
8. นครสวรรค์

เป็นพื้นที่ราบลุ่มของแม่น้ำ ปิง วัง ยม น่าน สะแกกรัง และป่าสัก

1.3.2. ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในภาคกลาง

ชุมชนหมู่บ้านในภาคกลางมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน อาณาบริเวณของภาคกลางเป็นที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ และอุดมสมบูรณ์ ดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแหล่งกำเนิดของ

⁵⁷ รัตนพร เศรษฐกุล, เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2546) น.2-5.

⁵⁸ บริเวณนี้ในสมัยอยุธยาเป็นศูนย์กลางของสยาม ที่เรียกว่าหัวเมืองเหนือ อันหมายถึงกลุ่มเมืองที่ตั้งอยู่เหนืออยุธยา และเป็นดินแดนที่เคยอยู่ใต้ศูนย์อำนาจของอาณาจักรสุโขทัย อ้างใน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ, เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอดิสัน เพลสโปรดักส์ จำกัด, 2546) น.6-7.

อารยธรรม และการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่สำคัญหลายชุมชน⁵⁹ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นที่ตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติที่อพยพเข้ามาจากภายนอก เป็นที่เหมาะสมกับการสร้างบ้านเรือนและชุมชน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน หมู่บ้านในที่ราบภาคกลางมีลักษณะเป็นชุมชนหลากหลายเชื้อชาติ ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2380 ประเทศไทยมีประชาชนอยู่ประมาณ 3.6 ล้านคน อาศัยอยู่ในที่ราบภาคกลางอยู่ถึง 2.2 ล้านคน โดยในจำนวนนี้ประกอบด้วยคนไทย 1.2 ล้านคน จีน 6.6 แสนคน ลาว 5 หมื่นคน พะโค⁶⁰ 4 หมื่นคน มลายู 1 หมื่น 4 พันคน เขมร 1 หมื่นคน พม่า 7 พันคน และเชื้อชาติอื่นๆ⁶¹

ที่ราบภาคกลางเป็นบริเวณที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นที่สุด ก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญา เบาริง (Bowring Treaty) กับสหราชอาณาจักรใน พ.ศ. 2395 ชุมชนในพื้นที่ภาคกลางมีการเลี้ยงชีพแบบเลี้ยงตัวเอง หรือระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ (Subsistence Economy) แต่ภายหลังสนธิสัญญาเบาริง หมู่บ้านเพื่อการผลิตข้าวได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านเป็นแนวยาวตามลำน้ำและลำคลองสำคัญๆ⁶²

การเจริญเติบโตของการผลิตข้าวนับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน คือ การอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและผลิตข้าวเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะมีวัฒนธรรมการเพาะปลูกและบริโภคข้าวเช่นเดียวกัน หมู่บ้านในภาคกลางเป็นที่อาศัยของชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งไทย จีน มอญ ลาว (ลาวครั่ง ลาวโซ่ง ลาวทรงดำ) ญวน เขมร แขกและกะเหรี่ยง⁶³

⁵⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม (2543), “สังคมลุ่มน้ำเจ้าพระยา : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง” อ้างใน พอพันธ์ อูยานนท์, เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2546) น.3.

⁶⁰ พะโค หมายถึง เชื้อชาติมอญที่อาศัยอยู่ที่เมืองพะโค หรือ เมืองหงสาวดี

⁶¹ ไพฑูรย์ สายสว่าง (2527), “ประวัติเศรษฐกิจของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา” อ้างใน พอพันธ์ อูยานนท์, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 59, น.4.

⁶² พอพันธ์ อูยานนท์, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 59, น.6.

⁶³ พอพันธ์ อูยานนท์, อ้างแล้ว เจริญรทที่ 59, น.19.

ชุมชนดั้งเดิมในภาคกลาง ได้แก่ นครปฐม อุททอง นครชัยศรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สุพรรณบุรี กาญจนบุรี อโยธยา อ่างทอง ชัยนาท สิงห์บุรี นครนายก ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม นนทบุรี และกรุงเทพมหานคร

1.3.3. ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน มี 19 จังหวัด คือ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี อุบลราชธานี และอำนาจเจริญ เป็นภาคที่มีพื้นที่ถึง 1 ใน 3 ของประเทศ และมีประชากรถึง 1 ใน 3 ของประเทศ มีพื้นที่ปลูกข้าวและสามารถผลิตข้าวได้มากที่สุด

64

ชุมชนหมู่บ้านอีสานเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง เกือบทุกครัวเรือนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติรอบๆ ชุมชน ครัวเรือนผลิตเกือบทุกอย่างที่บริโภค มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในปีที่มีฝนแล้ง และแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนที่ผลิตเกลือ เครื่องมือเหล็ก และเครื่องปั้นดินเผา ทรัพยากรธรรมชาติของคนอีสานคือที่ดิน ชาวอีสานมีความรักและความผูกพันในครอบครัวบ้านเกิด และอาชีพการเกษตรสูง เป็นวัฒนธรรมที่ทำให้ศักยภาพของเศรษฐกิจชุมชนยังเข้มแข็ง⁶⁵ การผลิตหลักของชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสาน คือ การผลิตอาหารและการทอผ้า เป็นกิจกรรมที่อาศัยแรงงานในครอบครัว พื้นที่เป็นป่า การถางที่ไร่ก็จะไปกันเป็นหมู่ หั้วไร่หัวนาขอแบ่งกันได้ ที่ปลูกบ้านนี้แบ่งกันอยู่ สำหรับที่ทำมาหากินนั้นก็สามารรถหากินเองจากที่กว้างว่างเปล่าได้เอง⁶⁶

1.3.4. ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในภาคใต้

⁶⁴ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอดิสัน เพลส โปรดักส์ จำกัด, 2546) น.23.

⁶⁵ เพิ่งอ้าง, น.29-31.

⁶⁶ เพิ่งอ้าง, น.144-145.

ภาคใต้หรือ “ปากใต้” คำว่า “ปากใต้” เป็นคำเก่าที่ใช้เรียกชื่อภาคใต้หรือปากชีใต้ มาแต่เดิม ซึ่งจะพบในสมุดข่อยและหนังสือเก่าๆ เช่น กฎหมายตราสามดวง ศิลาจารึกมักเป็นคำที่ใช้เรียกชื่อคู่กับภาคเหนือว่า “ปากใต้ฝ่ายเหนือ”⁶⁷ ภาคใต้คือดินแดนที่อยู่ทางด้านทิศใต้ของประเทศไทย ติดทะเลทั้งสองด้านที่ดินส่วนเว้าชายทะเลชาวบ้านจะเรียกว่า “ปาก” ภาคใต้มี 14 จังหวัด คือ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต กระบี่ นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ภูมิประเทศเต็มไปด้วยป่าเขาและที่สูง⁶⁸

บริเวณที่มีความสมบูรณ์เหมาะสมในการตั้งแหล่งชุมชนและตั้งเมืองส่วนใหญ่ จะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งทะเล ทั้งฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก แต่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีที่ราบลุ่มชายฝั่งมากกว่าฝั่งทะเลตะวันตกหลายเท่าเรียงรายจากเหนือไปได้ ดังนั้น ที่ตั้งเมืองโบราณจึงกระจุกกระจายอยู่ทางริมฝั่งตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ เช่น ครหิ ตามพระลิงค์ พัทลุง ปัตตานี (ลังกาสุกะ) ชาวภาคใต้ก็เหมือนกับประชาชนในภาคอื่นที่ยึดอาชีพทำนาเป็นหลักใหญ่ในการดำรงชีวิตมาแต่โบราณ พลเมืองของภาคใต้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ⁶⁹

กลุ่มที่ 1 เป็นการผสมกันระหว่างชนพื้นเมืองดั้งเดิม คนไทย คนอินเดีย และอื่นๆ เช่น ลังกา มอญ เขมร และมลายู ที่เรียกพวก “ส้มส้ม” คือ คนไทยเดิมปนมลายู มีอยู่ใน 4 จังหวัดภาคใต้ คือ ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มคนรุ่นหลังที่เกิดจากการผสมของคนพื้นเมืองกลุ่มที่ 1 คนไทยคนจีน และอื่นๆ เป็นชาวพื้นเมืองที่มีจำนวนน้อย แต่ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว

ชนพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มแรกยังเหลือให้เห็นในท้องที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา อันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณ ส่วนชนพื้นเมืองกลุ่มหลังก็จะพบได้มากตามเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ในชั้นหลังทางทะเลฝั่งตะวันตก ชาวภาคใต้มีวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างอารยธรรม

⁶⁷ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, วิถีชีวิตชาวใต้ ประเพณีและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, 2544) น.11.

⁶⁸ เพ็งอ้าง, น.13-14.

⁶⁹ เพ็งอ้าง, น.17.

อินเดีย จีน แต่อารยธรรมอินเดียมีอิทธิพลมากกว่า เนื่องจากชาวได้นับถือศาสนาพุทธ อิสลาม และ พราหมณ์ มาแต่โบราณ⁷⁰

1.4. ฐานะทางกฎหมายของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

จากการศึกษาตั้งแต่ต้นจะพบว่าชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทยเป็นชุมชนที่มีมาแต่เดิมอยู่แล้วในประเทศไทยทั้ง 4 ภาค และรวมถึงภาคตะวันออก คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี ระยอง และตราด ด้วย อาจกล่าวได้ว่าทั้ง 76 จังหวัดของประเทศไทย เป็นชุมชนเมืองที่พัฒนาขึ้นมาจากชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมทั้งสิ้น ไม่มีจังหวัดใดที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาใหม่ แต่เป็นเมืองที่ต่างก็มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน สถาปัตยกรรม วัด มีชื่อจังหวัดหรือเมืองที่มีมาแต่เดิมแทบทั้งสิ้นอยู่แล้ว

แต่การที่ประเทศไทยในสมัยปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ 4 และ 5 เป็นต้นมา ได้มีการสร้างศูนย์อำนาจส่วนกลางที่กรุงเทพมหานครให้เข้มแข็ง โดยการรวมอำนาจมาไว้ที่ส่วนกลาง แล้วส่วนกลางก็จะส่งผู้ปกครองออกไปปกครองในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมดังกล่าว⁷¹ ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน⁷² ต่อมาเมื่อชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดหรือมณฑลตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พื้นที่ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจึงถูกทับซ้อนด้วยพื้นที่ของจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาค

1.4.1. ฐานะเป็นองค์กรประชาสังคมประเภทที่ไม่เป็นทางการ

⁷⁰ เฟื่องอ้าง, น.20-22.

⁷¹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชนเล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, 2547) น.178-188.

⁷² ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, เพชรล้านนา (๒), พิมพ์ครั้งที่ 2, (เชียงใหม่ : บริษัท นอร์ทเทิร์นพรินติ้ง จำกัด, 2538) น.4-65.

องค์กรประชาสังคมประเภทที่ไม่เป็นทางการหรือองค์กรที่ไม่มีสถานภาพทางกฎหมายรองรับให้เป็นนิติบุคคล ในปัจจุบันองค์กรประเภทนี้เป็นที่รู้จักภายใต้ชื่อต่างๆ เช่น Non-governmental Organizations (NGOs) หรือ Civil Society Organizations (CSOs) ได้ปรากฏให้เห็นในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 มาตรา 45 ได้แก่กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชน หรือหมู่คณะอื่น ปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายบัญญัติรับรองสถานภาพให้เป็นนิติบุคคล แต่ก็มีความพยายามที่จะรับรองสถานะภาพขององค์กรประเภทนี้ให้ได้รับสิทธิประโยชน์บางประการจากรัฐ โดยได้มีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ขึ้นมารับรองสิทธิและหน้าที่บางประการของประชาชนในการมีส่วนร่วมส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และได้มีบทบัญญัติรับรองสถานภาพขององค์กรเอกชนที่มีวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการรวมตัวกันเป็นหมู่คณะในการเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐ หน่วยงานของรัฐ และชุมชนของตนเอง เพื่อทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ⁷³ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมก็มีลักษณะที่อาจจัดเข้าอยู่ในองค์กรประเภทที่ไม่เป็นทางการนี้ได้ด้วย เพราะชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนี้มีความเป็นอิสระในระดับชุมชนของตนเอง จะมีฐานะเป็นหน่วยย่อยทางสังคมซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะอำนาจปกครองเท่านั้น⁷⁴ เพราะอำนาจปกครองโดยเฉพาะการปกครองส่วนภูมิภาคตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ภายใต้อำนาจหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย ได้กำหนดเขตการปกครองในภูมิภาคในรูปของ จังหวัด⁷⁵ อำเภอ⁷⁶ ตำบล⁷⁷ และหมู่บ้าน⁷⁸ มีเขตอำนาจปกครองตามกฎหมายครอบคลุมไปถึงพื้นที่ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่เป็น

⁷³ พันธ์ ทศนียนนท์ และคณะ, “มาตรการทางกฎหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมในประเทศไทย”, เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาโครงการวิจัย เรื่อง มาตรการทางกฎหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมในประเทศไทย, มูลนิธิศูนย์กฎหมายสิ่งแวดล้อม-ประเทศไทย, 20 ธันวาคม 2543, หน้า 71.

⁷⁴ เพิ่งอ้าง, น. 68.

⁷⁵ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทย

⁷⁶ มีนายอำเภอเป็นผู้บังคับบัญชาในเขตอำเภอ ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทย

⁷⁷ “ตำบล” คือ หมู่บ้านหลายๆ หมู่บ้านรวมกัน มีผู้ปกครองเรียกว่า “กำนัน”

⁷⁸ “หมู่บ้าน” คือ บ้านหลายๆ หลังรวมกันมีผู้ปกครองเรียกว่า “ผู้ใหญ่บ้าน”

องค์กรประเภทที่ไม่เป็นทางการนี้ด้วย แต่อย่างไรก็ตามชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมก็ยังคงเป็นหน่วยย่อยทางสังคมที่ซ่อนอยู่ในรูปแบบการปกครองทางกฎหมาย และถือได้ว่าเป็นคณะบุคคลที่จะเข้าไปใช้สิทธิในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับรัฐ และหน่วยงานของรัฐ และชุมชนท้องถิ่นของตนเองตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้

1.4.2. ฐานะเป็นสถาบันเพื่อเป็นประธานแห่งสิทธิตามกฎหมาย

ในทฤษฎีทางรัฐศาสตร์แนว Structural-Functional Approach อาจถือว่าชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของไทยมีลักษณะเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่ง เนื่องจากเป็นสิ่งที่คนในส่วนรวมคือสังคมจัดตั้งให้มีขึ้น เพราะเห็นประโยชน์ว่ามีความต้องการและจำเป็นแก่วิถีชีวิตของตน⁷⁹ และนอกจากจะเป็นสิ่งที่ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นมาตามวิถีชีวิตของเขา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งเพิ่งถูกยกเลิกไปเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 ยังได้เคยให้การรับรองฐานะในการเป็นสถาบันเพื่อเป็นประธานแห่งสิทธิตามกฎหมาย กล่าวคือ ประชาชนที่ร่วมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน⁸⁰

นอกจากชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะมีสิทธิเช่นนั้นแล้ว ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในฐานะที่เป็นบุคคลตามกฎหมาย⁸¹ ที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิด

⁷⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนฉายาอินเตอร์พริ้นท์, 2546) น.1117

⁸⁰ มาตรา 46 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

⁸¹ บุคคลธรรมดาย่อมมีสิทธิตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

อันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน⁸² โดยรัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการสะสมพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วย⁸³

1.4.3. ฐานะเป็นสถาบันซึ่งมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ

นอกจากการเป็นสถาบันทางสังคมแล้ว รัฐอาจกำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นองค์กรประเภทหนึ่งของรัฐที่เรียกว่าองค์กรมหาชน ที่มีข้าราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น และไม่ใช้รัฐวิสาหกิจ แต่มีฐานะเป็นนิติบุคคล⁸⁴ โดยกำหนดให้ชุมชนเป็นกลุ่มคนที่มีชีวิตเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน และสามารถจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชน โดยกลุ่มคนที่มีระบบการจัดการที่สมาชิกของชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพเพิ่มรายได้ พัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม หรือพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม⁸⁵ สำหรับการได้รับความช่วยเหลือทางด้านเงินทุนและทรัพย์สินนั้น กฎหมายกำหนดให้ได้มา 5 ทาง คือ⁸⁶

⁸² มาตรา 56 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

⁸³ มาตรา 79 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

⁸⁴ ดังการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนขึ้นโดยพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 ซึ่งจัดตั้งโดยพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ.2542

⁸⁵ มาตรา 3 แห่งพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543

⁸⁶ มาตรา 9 แห่งพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543

1. เงินและทรัพย์สินที่ได้รับโอนมาจากเงินงบประมาณของการเคหะแห่งชาติสำนักงานกองทุนพัฒนาชนบท และสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
2. เงินที่รัฐบาลจัดสรรให้
3. เงินอุดหนุนจากภาคเอกชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จากต่างประเทศหรือองค์กรระหว่างประเทศ หรือที่มีผู้อุทิศให้
4. ค่าธรรมเนียม ค่าบำรุง ค่าตอบแทน ค่าบริการ จากการดำเนินการ
5. ดอกผลของเงินหรือเงินรายได้จากทรัพย์สินของสถาบัน

1.4.4. ฐานะเป็นสถาบันที่จะได้รับการกระจายอำนาจในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของตนเอง

จากการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 กำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นประธานแห่งสิทธิ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยังสามารถจัดตั้งเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อเป็นองค์การมหาชนที่สามารถรับเงินทุน และทรัพย์สินจากรัฐ หรือเอกชนตามกฎหมายพิเศษได้ด้วยนั้น ในส่วนของอำนาจในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญและจำเป็นควบคู่กับการมีเงินทุนสำหรับบริหารจัดการ อีกทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 ก็ยังได้เคยกำหนดเป็นหลักการไว้ว่า รัฐจะต้องให้ความอิสระแก่ท้องถิ่น ตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น⁸⁷

จากการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทย ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น อาจให้ความหมายของคำว่า “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” ได้ว่า หมายถึงชุมชนที่เป็นที่รวมของกลุ่มบุคคลซึ่งได้รวมตัวกันในที่แห่งเดียวกัน ในระยะเวลาที่ต่อเนื่องยาวนานมาระยะหนึ่ง โดยที่ในระบอบเวลาดังกล่าวนั้นได้ก่อให้เกิดมี ภาษา ลัทธิความเชื่อ ศาสนพิธี ทัศนคติ วิถีชีวิต การดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี อย่างเดียวกัน และสมาชิกในชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันตลอดเวลา ได้ก่อให้เกิดความผูกพันต่อกัน ตลอดจนมีวิถีชีวิตที่ประสานสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของตนขึ้น จนกลายเป็นอัตลักษณ์

⁸⁷ มาตรา 282 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540

(Identity) ประจำชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของผู้คน ณ สถานที่แห่งนั้น และนำไปสู่การสร้างปทัสถาน (Norm) ทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอัตตลักษณ์ และปทัสถานนั้นจะยังคงดำรงอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นต่อไป และแม้ว่าผู้ที่เป็นสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมอาจมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป โดยชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสถานภาพเป็นองค์กรประชาสังคมประเภทที่ไม่เป็นทางการ หรือองค์กรที่มีได้มีสถานภาพทางกฎหมายรองรับให้เป็นนิติบุคคล กล่าวคือเป็นกลุ่มของบุคคลที่รวมตัวกันเป็นหมู่คณะ มีฐานะเป็นหน่วยย่อยทางสังคมซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะอำนาจทางปกครองเท่านั้น

1.5. ปัญหาจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัญหาใหญ่และเป็นปัญหาขั้นพื้นฐาน ที่สืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทยแต่ในอดีต แต่อย่างไรก็ตามภายหลังที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาแล้ว ระบบการเมืองการปกครองได้เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถแสดงออกในทางความคิดได้มากขึ้น แต่ระดับของสิทธิการมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครองก็ยังคงถูกจำกัดอยู่มาก และแม้ว่าจะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้กำหนดให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนไว้อย่างกว้างแล้วก็ตาม แต่ระบบบริหารราชการของไทยก็ยังมิได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับสิ่งที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดไว้ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติไว้ก็ตาม⁸⁸ แต่ปรากฏว่าแม้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวจะได้บังคับมาเป็นระยะเวลาจนถึงเกือบ 10 ปีแล้ว จนกระทั่งได้ถูกยกเลิกไปเมื่อวันที่ 19 กันยายน

⁸⁸ มาตรา 46 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 ว่าด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2549 แล้วก็ตาม ก็ยังไม่ปรากฏว่าภาครัฐจะจัดให้มีกฎหมายว่าด้วยสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นมาแต่อย่างใด

1.5.1. การขาดความเชื่อมต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับฐานทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ

ในทุกชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในประเทศไทยจะมีลักษณะที่เหมือนกัน คือการมีวิถีชีวิตที่สืบเนื่องเชื่อมต่อกับธรรมชาติหรือระบบนิเวศที่มีอยู่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้น กล่าวคือเมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานอยู่สิ่งแรกที่ชุมชนจะเรียนรู้ก็คือธรรมชาติที่อยู่ตรงนั้นเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศของท้องถิ่นอย่างละเอียดอ่อนและลึกซึ้งมาก เป็นระบบการเรียนรู้ที่ซึมซับถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เรียกว่า ความรู้เรื่องระบบนิเวศท้องถิ่น ในด้านระบบการผลิตของชุมชนมีการพัฒนามาเรื่อยๆ จากดั้งเดิมคือพึ่งพาธรรมชาติล้วนๆ พัฒนามาเป็นระบบทำมาหากิน คือเริ่มมีการผลิตมากขึ้น มีการทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ขณะเดียวกันก็ยังหากินพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอยู่ด้วย การผลิตของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจึงเกิดขึ้นมาจากความเข้าใจระบบนิเวศ และวางระบบการผลิตให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ ไม่มีการทำลายล้างระบบนิเวศ⁸⁹ จากลักษณะของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมดังกล่าวย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะเคารพธรรมชาติอยู่กับธรรมชาติแบบเกื้อกูลเป็นหลัก ส่งผลให้เกิดลักษณะความเป็นชุมชนสูง และการพึ่งพาตนเองโดยอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก⁹⁰ สิ่งที่ถือเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชนกลุ่มหนึ่ง ย่อมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม ทั้งยังผ่านการทดสอบปรุงแต่งมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน หาได้เกิดขึ้นเองโดยพันธุกรรมแห่งเชื้อชาติ หรือเกิดขึ้นมาโดยลำพังโดยไม่ขึ้นต่อเงื่อนไขแวดล้อมใดๆ⁹¹

⁸⁹ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, การวิเคราะห์และประเมินชุมชนในสถานการณ์โลกาภิวัตน์, (เชียงใหม่ : สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2549) น.14-16.

⁹⁰ เพิ่งอ้าง, น.27.

⁹¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช อ้างใน สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ, ชีวิต วัฒนธรรม ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดรีม แคมเชอร์ กราฟฟิค จำกัด, 2548) คำนำ.

เมื่อความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีความเชื่อมต่อกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ จนไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมก็คือชุมชนที่มีสิทธิอยู่แต่เดิมที่จะอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ แต่การบริหารจัดการของภาครัฐตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาได้ถูกวิจารณ์ว่า เป็นระบบที่รัฐผูกขาดอำนาจการจัดการไว้เบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่ผู้เดียว และละเลยที่จะพิจารณาบริบทและเงื่อนไขของปัญหาการจัดการอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะมิติทางสังคมและการเมือง⁹² การดำเนินการของภาครัฐที่เป็นไปในทิศทางเช่นนี้ได้ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับฐานทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ ขาดความเชื่อมต่อกัน สถานภาพของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะถูกอิทธิพลจากนโยบายของรัฐประกอบกับแนวความคิดทุนนิยมเสรีที่ให้กรรมสิทธิ์แก่ปัจเจกชน เข้าครอบครองและใช้ประโยชน์เอาจากทรัพยากรธรรมชาติได้นั้น ซึ่งท้ายที่สุดทรัพยากรธรรมชาติจะถูกทำลายจนหมดหรือไม่ก็เสื่อมสภาพลง⁹³ จนชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้อีกต่อไป⁹⁴ เมื่อประชาชนไม่สามารถที่อยู่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ ได้อีกต่อไป ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ ก็จะหมดสภาพลงไปทันที

1.5.2. เกิดปัญหาความแปลกแยกของความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับทรัพยากรธรรมชาติ

⁹² มุลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, ชุมชนลุ่มน้ำวาง : วิถีแห่งการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์, 2548) น.17.

⁹³ เพ็งอ้ง, น.29.

⁹⁴ ปัญหานี้ได้เกิดขึ้นแล้วกรณีที่ชาวบ้านคลิตี้ล่าง ตำบลชะแล อำเภอดงพญาเย็น จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งได้รับอันตรายจากพิษสารตะกั่ว จากโรงแต่งแร่ตะกั่วของบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งได้ลักลอบปล่อยน้ำเสียปนเปื้อนตะกั่วความเข้มข้นสูงลงสู่ลำห้วยคลิตี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 จนกระทั่งเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2548 รัฐบาลในสมัยนั้นเสนอให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่ โดยระบุว่าพื้นที่ 2 ใน 3 ของอำเภอดงพญาเย็นเป็นพื้นที่ที่มีสารตะกั่ว อ่างใน เกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์, คลิตี้ : สายน้ำ ชุมชน และพิษตะกั่ว, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2550) น.117.

ความแปลกแยกของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ระหว่างชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ เป็นลักษณะที่ไม่ถึงกับขาดความเชื่อมต่อกับ ฐานทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ แต่เป็นลักษณะที่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม นั้นยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่เดิม ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ก็ได้ถูก ทำลายล้างหรือถูกทำให้เสียหายแต่อย่างใด แต่เป็นกรณีที่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมไม่สามารถเข้าใช้ ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ ได้อีกต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากการที่รัฐในส่วนกลางได้ผนวกให้ชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานที่รัฐสามารถควบคุมกำกับได้มากขึ้น และจะโอน กรรมสิทธิ์ในทรัพยากรไปเป็นของรัฐ อันจะทำให้เกิดภาวะแปลกแยกขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และ เกิดปัญหาความสัมพันธ์แบบไม่เสมอภาคระหว่างศูนย์กลางกับชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม⁹⁵ นโยบายของรัฐ สำคัญที่มีส่วนอย่างมากในการสร้างความแปลกแยกก็คือการกันคนออกจากพื้นที่ป่า เพื่อให้สัมปทาน ป่าไม้⁹⁶ มีผลทำให้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมหมดสภาพความเป็นระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติ และนอกจากนั้น นโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐก็ยังส่งผลให้รัฐมีอำนาจที่จะสั่งห้ามประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเข้า ไปอยู่อาศัย ทำกิน และใช้ประโยชน์ใดๆ⁹⁷

1.5.3. เกิดความขัดแย้งระหว่างความต้องการของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับนโยบายของ ภาครัฐในส่วนกลาง

⁹⁵ มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 90, น.25.

⁹⁶ การที่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 นิยามให้ “ป่า” คือ “ที่ดินที่ไม่มีบุคคลใด ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย” และกำหนดให้พื้นที่เหล่านั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ไม่ว่าจะมิสภาพ เป็นป่าจริงหรือไม่ก็ตาม โดยอาศัยพระราชบัญญัตินี้ได้ให้อำนาจแก่รัฐในการนำพื้นที่ป่าออกให้เอกชน ได้รับสัมปทานการทำไม้ในเขตพื้นที่ป่าที่รัฐกำหนดได้ ซึ่งจากสภาพความเป็นจริงแล้วผู้ได้รับสัมปทาน การทำไม้ส่วนใหญ่แล้วก็คือนายทุนซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

⁹⁷ กฎหมายในกลุ่มนี้ได้แก่ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างความต้องการของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับนโยบายของภาครัฐในส่วนกลางนี้ เกิดขึ้นในหลายท้องที่ทั่วประเทศและมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ⁹⁸ และได้นำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของคนในสังคมแบ่งออกเป็นสองฝ่ายคือฝ่ายพัฒนานิยมคือฝ่ายที่สนับสนุนโครงการพัฒนาประเภทต่างๆ ที่นำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่รวดเร็ว เช่น โครงการเกี่ยวกับพลังงาน⁹⁹ แหล่งน้ำขนาดใหญ่เพื่อการเกษตรแผนใหม่¹⁰⁰ นิคมอุตสาหกรรม¹⁰¹ รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการค้าและการส่งออก ขณะที่อีกฝ่ายคือประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาดังกล่าว เป็นฝ่ายที่จะต้องทำการคัดค้านโครงการเหล่านั้นเพื่อเป็นการปกป้องต่อการดำรงชีวิตตามปกติที่เคยเป็นมา¹⁰²

⁹⁸ ประเทศไทยได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 เป็นการพัฒนาประเทศไปสู่การเมืองการปกครองในแบบที่เรียกว่าทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม จากสังคม-วัฒนธรรมแบบเกษตรกรรมมาเป็นสังคม-วัฒนธรรมแบบอุตสาหกรรม เน้นการบริโภคนิยมและความสำเร็จในเชิงสะสมทุนของปัจเจกชนเป็นสำคัญ โดยทอดทิ้งสังคม-วัฒนธรรมแบบเกษตรกรรมให้ต้องเผชิญกับการที่ต้องพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

⁹⁹ ได้แก่โครงการท่อส่งก๊าซยาตานา ที่จังหวัดกาญจนบุรี โครงการท่อส่งก๊าซที่จะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณที่มีการก่อสร้างเพื่อวางท่อส่งก๊าซ และได้สร้างความไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิต

¹⁰⁰ ได้แก่โครงการเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงในบริเวณริมแม่น้ำมูล เนื่องจากปลาไม่สามารถกระโจนข้ามเขื่อนไปวางไข่ในฤดูวางไข่ได้อีกต่อไป และกรณีการคัดค้านโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอกของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

¹⁰¹ ตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการตราพระราชบัญญัติการนิคมอุตสาหกรรม พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา ได้เกิดนิคมอุตสาหกรรมขึ้นทั่วไปทั้งกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เช่นที่จังหวัดลำพูน จังหวัดระยอง เป็นต้น

¹⁰² ฉันทนา บรรพศิริโชติ, “การพัฒนาและความขัดแย้ง : บททดสอบความเข้มแข็งของประชาธิปไตย ใน สันติสุข โสภณสิริ (บรรณาธิการ), วิถีสังคมไทย สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระ

ที่มาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในปัจจุบันนี้ มีรากฐานที่สำคัญประการหนึ่ง อยู่ที่ของปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย และถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างมากมา เนื่องจากที่ประเทศไทยมีฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่การขายทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ความขัดแย้งที่ปรากฏอยู่ภายในประเทศยังเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ในเศรษฐกิจระหว่างประเทศด้วย โดยเฉพาะบทบาทของบริษัทข้ามชาติในประเทศไทย¹⁰³ เพราะเท่าที่ผ่านมาประเทศไทยมักจะพึ่งพา 2 สถาบันหลักโดยเฉพาะกลไกรัฐและกลไกการตลาดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลที่ตามมาก็คือ การขัดแย้งกันเองในเชิงนโยบายระหว่างความพยายามที่จะใช้กลไกของรัฐจัดการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในด้านหนึ่ง และการมุ่งที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้วยการเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสินค้าในระบบตลาดในอีกด้านหนึ่ง การขัดแย้งกันเองในเชิงนโยบายดังกล่าว มีส่วนอย่างสำคัญในการเปิดช่องทางให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง จนเกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติขึ้นอย่างกว้างขวาง¹⁰⁴ การลดลงของจำนวนทรัพยากรธรรมชาติย่อมมีผลโดยตรงต่อการดำรงอยู่ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งจะนำมาสู่การต่อต้านคัดค้านโครงการต่างๆ ที่มีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายหรือถูกนำมาใช้ประโยชน์มากยิ่งขึ้นในอนาคต ทั้งนี้เนื่องมาจากประชาสังคมที่ตื่นตัวได้เริ่มตระหนักถึงภัยที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยจากภาวะมลพิษและการเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนสภาพแวดล้อม นอกจากนั้นประชาชนที่คิดว่าจะได้รับผลกระทบโดยตรงเริ่มมีการตื่นตัวและคัดค้านแต่วิธิตัดและการจัดการของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

หนึ่งทศวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ 3 เศรษฐกิจ-เศรษฐกิจศาสตร์ทางเลือก, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544) น.85.

¹⁰³ เพิ่งอ้าง, น.92.

¹⁰⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “มิติทางสังคมของเงื่อนไขและปัญหาในการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทย ใน โครงการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ”, รวมมาภิบาล การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โรงพิมพ์เด็อนตุลา จำกัด, 2544) น.347.

ตลอดจนนักการเมืองที่เกี่ยวข้องโดยตรง ยังมีได้ตระหนักถึงภัยพิบัติที่จะตกแก่ส่วนรวมที่จะเป็นผลตามมา¹⁰⁵

1.5.4. ทรัพยากรธรรมชาติถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ จึงถูกบุกรุกและทำลายล้างได้ง่าย

ปัญหาจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมต่อการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมา นอกจากจะส่งผลให้เกิดปัญหาด้านความเชื่อมต่อของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาความแปลกแยกระหว่างชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมกับฐานแห่งทรัพยากรธรรมชาติ และติดตามมาด้วยปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมขึ้นในหลายท้องถิ่นแล้ว ยังจะส่งผลให้เกิดปัญหาจากการที่ทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ จนถูกบุกรุกและถูกทำลายล้างลงไปเป็นอย่างมาก เนื่องจากการที่รัฐมีนโยบายที่จะผลักดันหรืออพยพประชาชนออกจากพื้นที่ เช่นพื้นที่ที่รัฐมีนโยบายที่จะสงวนไว้เพื่อเป็นพื้นที่ป่าลุ่มน้ำ ป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ เขตสงวนและรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ต่างๆ เหล่านี้อยู่ในการดูแลรักษาของหน่วยงานของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายแต่เพียงลำพัง แต่ปรากฏว่าหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐกลับไม่สามารถรักษาคุ่มครองป่าไม้ สัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในทางความเป็นจริงได้เท่าที่ควร เนื่องจากยังมีการลักลอบทำลายและการลักลอบนำทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์อยู่ตลอดเวลา การปล่อยให้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีสถานะเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ตกอยู่ในสภาพที่ไม่มีผู้ใดคอยหวงกัน หรือดูแลเอาใจใส่อย่างจริงจังเช่นที่เป็นทรัพยากรสมบัติส่วนตัว ก็จะมีแต่ผู้ที่เข้าไปแสวงหาใช้ประโยชน์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด¹⁰⁶

¹⁰⁵ อภิชาติ พันธเสน, “ความขัดแย้งกับการแก้ปัญหา : การวิเคราะห์แนวเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองของโครงการพลังงานในประเทศไทย”, ใน เพ็ญอ้วน, น.292.

¹⁰⁶ Garret Hardin, The Tragedy of the Commons. อ้างใน อำนาจ วงศ์บัณฑิต, กฎหมายสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โรงพิมพ์เดียนตุลา จำกัด, 2545) น.32-33.